

اطعام در آموزه‌های اسلام

حجت‌الاسلام والمسلمین سیدتقی واردی*

مقدمه

اسلام برای ایجاد جامعه‌ای توحیدی با مردمانی هم‌دل و همراه، آموزه‌هایی در اخلاق، افکار و افعال دارد که فراگیری و به کارگیری آن‌ها سعادت دنیوی و اخروی انسان‌ها را تأمین و جامعه‌ای برتر و مدنی‌تری بهتر پدید می‌آورد. یکی از آموزه‌های ثمربخش و تحول‌آفرین در بُعد اخلاق که هم جنبه معنوی و هم جنبه جسمانی و دنیوی دارد، «اطعام» است که در اسلام تأکید فراوانی به آن شده است.

در این نوشته تلاش می‌شود که بحث اطعام و تأکید اسلام بر آن مورد بررسی قرار گیرد.

مفهوم اطعام

اطعام به معنای بخشیدن غذا به دیگری است، بدون این‌که در برابر آن مُزد و پاداشی دریافت کند. در لغت نیز آمده است: **إِعْطَاءُ الطَّعَامِ لِأَكِلِهِ**^۱. این معنا شامل انواع خوراکی‌ها و

* عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

۱. وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، الموسوعة الفقهية (الكويتية)، ج ۵، ص ۱۱۴.

نوشیدنی‌ها می‌گردد. ابن فارس می‌نویسد: «و الإطعام يقع في كل ما يُطعم، حتى الماء؛^۱ اطعام، در هر چیزی که خورده شود، ممکن می‌باشد، حتی آب.»

مراتب اطعام

اطعام مانند سایر کارهای خیر، دارای مراتب است. هر کس به فراخور حال و مالش می‌تواند در این راه گام بردارد؛ یکی زیاد، یکی متوسط و دیگری اندک و حتی با دادن یک دانه خرما و یا یک لیوان آب گوارا.

پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَام مرتبه بالای بخشندگی را داشته و در این راه، اسوه و الگوی مسلمانان، به ویژه شیعیان بوده‌اند و از میان آنان امام حسن مجتبی عَلَيْهِ السَّلَام به خاطر کثرت بخشندگی، به «کریم اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَام» معروف بودند.

حکم فقهی

از نظر حکم شرعی فقهی، اطعام به سه قسم تقسیم می‌گردد: ۱. اطعام واجب ۲. اطعام حرام ۳. اطعام مستحب.^۲

اطعام واجب، که جنبه تنبیهی دارد، بیش‌تر در دیات و کفارات مصداق پیدا می‌کند. مانند: کفاره خوردن عمدی روزه ماه رمضان، کفاره تأخیر قضای روزه ماه رمضان، کفاره ظهار و امثال آن‌ها که در کتب فقهی به تفصیل بیان شده‌اند.

اطعام حرام آن است که انسان برای اغراض شیطانی اقدام به خوراندن غذا به دیگران نماید. مثلاً منت و اذیتی برای اطعام شونده در پی داشته باشد و یا برای ریا، تکبر، اعانت به ظالم و ایجاد تفرقه میان مسلمین باشد یا موجب تقویت فرقه‌های الحادی گردد.

اطعام مستحب آن است که برای رضای خدا و کمک به هم‌کیشان و هم‌نوعان باشد که در شرع مقدس اسلام گاهی با واژه «انفاق» نیز بیان شده است. چنین اطعامی به دو صورت توصیه شده: یکی اطعام در مناسبت‌های خاص و دیگری اطعام در هر زمان؛ بدون در نظر داشتن زمان و مناسبت خاص.

۱. احمد بن فارس، معجم مقاییس اللغة، ج ۳، ص ۴۱۱.

۲. وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، الموسوعة الفقهية (الكويتية)، ج ۵، ص ۱۱۴.

اطعام در مناسبت‌های خاص

در زندگی انسان‌ها مناسبت‌هایی پدید می‌آید که اطعام تعدادی از افراد به خاطر آن‌ها مورد تأکید اسلام می‌باشد. به برخی از آن‌ها در لسان شارع مقدس، «ولیمه» گفته می‌شود. درباره ولیمه، روایات متعددی از معصومین علیهم‌السلام وجود دارد. رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم به حضرت علی علیه‌السلام فرمود: «يَا عَلِيُّ لَا وَلِيمَةَ إِلَّا فِي خَمْسٍ: فِي عُرْسٍ أَوْ خُرْسٍ أَوْ عِدَارٍ أَوْ وَكَارٍ أَوْ رِكَازٍ فَأَمَّا الْعُرْسُ فَالتَّزْوِيجُ وَالْخُرْسُ النَّفَاسُ بِالْوَالِدِ وَالْعِدَارُ الْخِتَانُ وَالْوَكَارُ الَّذِي يَشْتَرِي السِّدَارَ وَ الرِّكَازُ الرَّجُلُ يَقْدُمُ مِنْ مَكَّةَ؛^۱ ای علی، ولیمه‌ای نیست، مگر برای پنج چیز: عروسی، تولد، ختنه، خرید خانه و بازگشت از سفر مکه.» یعنی: به برخی دیگر، ولیمه گفته نمی‌شود، ولیکن اعطا و اطعام در آن‌ها مستحب است، که در ذیل به بعضی از آن‌ها (اعم از ولیمه و غیر ولیمه) اشاره می‌شود:

۱. اطعام در عقد ازدواج؛ از سنت پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و اهل بیت علیهم‌السلام است. امام رضا علیه‌السلام فرمود: «إِنَّ النَّجَاشِيَّ لَمَّا خَطَبَ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم آمَنَةَ بِنْتِ أَبِي سُفْيَانَ فَرَوَّجَهُ دَعَا بِطَعَامٍ وَقَالَ: إِنَّ مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِينَ الْأَطْعَامَ عِنْدَ التَّزْوِيجِ؛^۲ هنگامی که نجاشی (در کشور حبشه و در ایام هجرت مسلمین به این منطقه) آمنه بنت ابی سفیان را به عقد رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم درآورد و حضرت (بعد از مدتی با این بانو) ازدواج کرد، مردم را به طعم دعوت کرد و فرمود: از سنت‌های پیامبران اطعام هنگام ازدواج است.»

البته باید توجه داشت که در ولیمه عقد ازدواج از زیاده‌روی نهی شده و حد وسط، مطلوب شرع مقدس است. گرفتن مجالس سنگین و پُرخرج و یا مجالس عروسی بیش از دو روز، در نگاه اسلام مذموم می‌باشد. پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمود: «الْوَلِيمَةُ أَوَّلَ يَوْمٍ حَقٌّ وَ الثَّانِي مَعْرُوفٌ وَ مَا زَادَ رِيَاءً وَ سُمْعَةً؛^۳ ولیمه در یک روز، حق و در دو روز، معروف (مقابل منکر) و مازاد بر آن ریا و سمعه است.»

۲. اطعام در تولد فرزند؛ زاده شدن فرزند (اعم از پسر و دختر) موجب شادمانی و خوشحالی

۱. حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۲۴، ص ۳۱۱.

۲. کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۳۶۷.

۳. همان، ص ۳۶۸.

خانواده می‌گردد و یکی از راه‌های شکر این نعمت خدای متعال، اطعام (بستگان، همسایگان و مستمندان) است که سنت پیامبران عظام و امامان معصوم علیهم‌السلام بوده است. منتهال قصاب روایت کرد: «خَرَجْتُ مِنْ مَكَّةَ وَأُرِيدُ الْمَدِينَةَ فَمَرَزْتُ بِالْأَبْوَاءِ وَقَدْ وُلِدَ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ مُوسَى عليه السلام فَسَبَقْتُهُ إِلَى الْمَدِينَةِ وَدَخَلَ بَعْدِي يَوْمَ فَأَطَعَمَ النَّاسَ ثَلَاثًا...^۱ من از مکه بیرون آمده و قصد رفتن به مدینه را نمودم و چون به ابواء رسیدم، موسی (کاظم) فرزند امام جعفر صادق عليه السلام دیده به جهان گشود. من پیشی گرفته و وارد مدینه شدم و روز بعد، امام جعفر صادق عليه السلام نیز به مدینه رسید و سه بار به خاطر نوزادش مردم را اطعام نمود...»

۳. عقیقه برای فرزند؛ هنگامی که فرزندی متولد شود، سنت است که اولیایش برای او عقیقه کنند؛ یعنی گوسفندی را قربانی و از گوشت آن قابله، مستمندان و اقربا را اطعام نمایند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله برای فرزندان و نوادگانش عقیقه می‌نمود. از جمله در تولد امام حسن مجتبی عليه السلام عقیقه کرد. امام جعفر صادق عليه السلام نقل کردند: «عَقَّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَنِ الْحَسَنِ عليه السلام يَدِيهِ وَقَالَ بِسْمِ اللَّهِ عَقِيْقَةُ عَنِ الْحَسَنِ وَقَالَ اللَّهُمَّ عَظْمُهَا بِعَظْمِهِ وَلَحْمُهَا بِلَحْمِهِ وَدَمُهَا بِدَمِهِ وَسَعْرُهَا بِسَعْرِهِ اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا وَقَاءً لِمُحَمَّدٍ وَآلِهِ؛^۲ رسول خدا صلی الله علیه و آله با دست خود برای حسن عليه السلام عقیقه کرد و هنگام ذبح فرمود: به نام خدا، این عقیقه‌ای است برای حسن. سپس فرمود: بار خدا، استخوان این قربانی در برابر استخوان حسن، گوشت آن در برابر گوشت حسن، خون آن در برابر خون حسن و موی آن در برابر موی حسن. بار خدایا آن را فدای محمد و آل محمد قرار بده!»

۴. اطعام هنگام بنای مسجد؛ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به کسی که مسجدی می‌ساخت توصیه نمود که با قربانی نمودن گوسفندی، مستمندان را اطعام کند: «مَنْ بَنَى مَسْجِدًا فَلْيَذْبَحْ كَبْشًا سَمِينًا وَ لِيُطْعِمَ لَحْمَهُ الْمَسَاكِينَ؛^۳ هر کس مسجدی می‌سازد، گوسفند فربه‌ی را ذبح و گوشتش را به مستمندان اطعام کند.

۵. اطعام در ماه مبارک رمضان؛ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «مَنْ فَطَرَ مُؤْمِنًا فِي شَهْرِ رَمَضَانَ كَانَ لَهُ بِذَلِكَ عِتْقُ رَقَبَةٍ وَ مَغْفِرَةٌ لِدُنُوبِهِ فِي مَا مَضَى فَإِنْ لَمْ يَقْدِرْ إِلَّا عَلَى مَذَقَةِ لَبَنٍ فَفَطَّرَهَا

۱. برقی، احمد، المحاسن، ج ۲، ص ۴۱۸.

۲. کلینی، الکافی، ج ۶، ص ۳۲.

۳. حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۲۴، ص ۳۱۱.

صَائِمًا أَوْ شَرِبَ مِنْ مَاءٍ عَذْبٍ وَ تَمْرٍ لَا يَقْدِرُ عَلَى أَكْثَرِ مِنْ ذَلِكَ أَعْطَاهُ اللَّهُ هَذَا الثَّوَابَ؛^۱ کسی که مؤمنی را در ماه رمضان افطار دهد، برای او پاداش آزادی یک برده می‌باشد و موجب بخشش تمام گناهان گذشته‌اش می‌گردد و اگر نمی‌تواند افطاری بدهد مگر به اندازه نوشیدن یک لب شیر، پس همان مقدار را به روزه داری افطار دهد و یا شربتی از آب گوارا و یا یک دانه خرما و بیش از این برایش مقدور نباشد، خدا همان ثواب را به وی اعطا می‌کند.»

۶. **اطعام در مصیبت**؛ یعنی دادن غذا به صاحبان مصیبت تا سه روز. امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: «يُنْبَغِي لِصَاحِبِ الْجِنَازَةِ أَنْ يُلْقَى رِدَاءَهُ حَتَّى يُعْرِفَ وَيُنْبَغِي لِجِيرَانِهِ أَنْ يُطْعَمُوا عَنْهُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ؛^۲ سزاوار است صاحب جنازه عبایش را بیندازد تا شناخته شود که صاحب عزا است و سزاوار است تا سه روز غذایش را همسایگانش بدهند.»

هم چنین در حدیث دیگر از آن حضرت روایت شده است: «لَمَّا قُتِلَ جَعْفَرُ بْنُ أَبِي طَالِبٍ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ أَنْ تَأْتِيَ أَسْمَاءَ بِنْتَ عُمَيْسٍ هِيَ وَ نِسَاؤُهَا وَ تُقِيمَ عِنْدَهَا ثَلَاثَةَ وَ تَصْنَعَ لَهَا طَعَامًا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ؛^۳ هنگامی که جعفر بن ابی طالب (در جنگ موته) به شهادت رسید، رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به فاطمه زهرا عَلَيْهَا السَّلَامُ فرمود که وی و سایر بانوان همراه وی به نزد اسماء بنت عمیس (همسر جعفر طیار) رفته و در آنجا سه روز بمانند و در این سه روز طعامشان را تهیه کنند.»

با تأسف در عصر ما قضیه معکوس شده و بر خلاف سیره معصومان علیهم السلام، صاحبان عزا تا سه روز و چه بسا بیش تر باید به میهمانان غذا دهند و از آنان پذیرایی کنند و مرسوم شده که برای سوم، هفتم، چهلم و سالگشت متوفا باید در رستوران و یا مساجد، تکایا و آرامگاه‌ها اطعام جمعی نمایند.

آثار و فواید اطعام

اطعام به مستمندان، همسایگان، بستگان، عزاداران، زایران، قاریان، عالمان، صالحان و عموم مؤمنان در آموزه‌های اسلامی، زمان و مکان خاصی نمی‌شناسد و تنها بستگی به قدرت ایمان و

۱. برقی، احمد، المحاسن، ج ۲، ص ۳۹۶.

۲. همان، ص ۴۱۹.

۳. همان.

توانایی مالی مُطعم دارد. اطعام از منظر اسلام آثار و فواید فراوانی دارد که ذیلاً به برخی از آن‌ها اشاره می‌گردد:

۱. **خشنودی خداوند؛** قرآن کریم در آیه‌ای از سوره انسان فرمود: «وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَىٰ حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا»^۱ [آنان] در عین دوست داشتن غذا [و نیاز خود به آن] غذای خود را به مسکین، یتیم و اسیر دادند.»

شان نزول آیه فوق درباره خانواده امیر مؤمنان علیه السلام است. آن‌گاه که امام حسن مجتبی علیه السلام و امام حسین علیه السلام در سنین خردسالی بیمار شدند و حضرت علی علیه السلام تصمیم گرفت برای شفای آنان روزه بگیرد. هنگامی که حسنین علیه السلام سلامتی و عافیت یافتند، حضرت علی علیه السلام تصمیم گرفت به نذرش عمل نماید. هنگامی که خواست روزه را شروع کند، کل خانواده (حضرت فاطمه زهرا، امام حسن مجتبی و امام حسین علیه السلام و هم‌چنین خدمت‌کارشان فضه) وی را همراهی کردند. ولی هنگام افطار، مسکینی به درخانه شان مراجعه و درخواست غذا نمود و دفعه بعد، یتیمی همان تقاضا را نمود و بار سوم با اسیر گرسنه‌ای مواجه شده و همه آنان افطاری خود را به آن سه بخشیدند و خودشان به نوشیدن آب اکتفا کردند. این عمل چنان مَرْضی پروردگار قرار گرفت که آیه (وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ) و چند آیه قبل و چند آیه بعد در مدح آنان نازل گردید.^۲

۲. **محبوب پروردگار؛** امام محمد باقر علیه السلام فرمود: «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ يُحِبُّ إِهْرَاقَ الدَّمَاءِ وَإِطْعَامَ الطَّعَامِ؛^۳ خدای تبارک و تعالی ریختن خون (قربانی کردن حیوانات) و اطعام طعام را دوست می‌دارد.»

امام جعفر صادق علیه السلام نیز فرمود: «مِنْ أَحَبِّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِسْبَاعُ جَوْعَةِ الْمُؤْمِنِ أَوْ تَنْفِيسُ كُرْبَتِهِ أَوْ قَضَاءُ دَيْنِهِ؛^۴ سیر نمودن مؤمن گرسنه و یا برطرف کردن سختی‌ها و ناراحتی وی و یا پرداخت بدهکاری‌هایش از دوست داشتنی‌ترین اعمال در نزد خداوند متعال است.

۳. **پاداش الهی؛** قرآن می‌فرماید: «الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذَىٰ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ؛^۵ آنان که مالشان را

۱. انسان، آیه ۸.

۲. طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۱۰-۹، ص ۶۱۱.

۳. کلینی، الکافی، ج ۴، ص ۵۱.

۴. همان.

۵. بقره، آیه ۲۶۲.

در راه خدا انفاق کنند و در پی انفاق منتهی نگذارده و آزاری نکنند، آن‌ها را پاداشی نیکو نزد خدا خواهد بود و از هیچ پیش‌آمدی بیمناک نباشند و هر گز [در دنیا و عقبی] اندوهناک نخواهند بود. امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: «سئِلَ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ علیه السلام مَا يَعْدِلُ عِتْقَ رَقَبَةٍ قَالَ إِطْعَامُ رَجُلٍ مُسْلِمٍ؛^۱ از پدرم امام محمد باقر علیه السلام پرسیده شد که معادل آزادی بردگان (در پاداش) چیست؟ فرمود: اطعام مردی از مسلمانان.»

۴. **نشانه ایمان:** امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: «مِنَ الْإِيمَانِ حُسْنُ الْخُلُقِ وَإِطْعَامُ الطَّعَامِ؛^۲ خوش رفتاری و اطعام طعام از ایمان است.»

۵. **نشانه تقوا:** قرآن کریم انفاق کننده را از متقین می‌شمارد: «ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ * الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ؛^۳ این [قرآن] کتابی است که در آن تردیدی وجود ندارد. هدایت برای متقین است؛ همان‌هایی که به غیب ایمان دارند و نماز اقامه می‌کنند و از آن‌چه به آنان روزی داده‌ایم، انفاق می‌کنند.»

۶. **افزایش روزی:** قرآن کریم فرمود: «مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ؛^۴ مثل آنان که مالشان را در راه خدا انفاق کنند، به مانند دانه‌ای است که از یک دانه هفت خوشه برآید و در هر خوشه، صد دانه باشد [که یک دانه هفتصد برابر شود] و خدا از این مقدار نیز بر هر که خواهد بیفزاید و رحمت خدا بی‌مُنْتها است و به همه چیز احاطه دارد.»

داستان غلام سیاه

روایت است که امام حسن مجتبی علیه السلام روزی در باغستان به غلام سیاهی رسید که در گوشه‌ای نشسته و در دستش قرص نانی بود. مقداری از آن را می‌خورد و مقداری برای سگی که در نزدیکی اش بود، می‌انداخت. امام حسن علیه السلام سبب آن کار را از او پرسید. غلام در پاسخ عرض کرد: چشمانم از چشمان سگ (که مرا به هنگام خوردن نان می‌نگرد) شرم می‌کند که من بخورم و به او نخورانم.

۱. کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۲۰۳.

۲. همان، ج ۴، ص ۲۵۰.

۳. بقره، آیه ۲ و ۳.

۴. بقره، آیه ۲۶۱.

امام علیه السلام از گشاده دستی و جوانمردی آن غلام بسیار خرسند شد و از او درباره وضعیتش و مولایش پرسید. غلام گفت: من برده ابان بن عثمان هستم و این باغستان اوست که من در آن کار می‌کنم. امام علیه السلام فرمود: تو را سوگند می‌دهم به خدا که از جایت بر نخیزی تا من برگردم. آن‌گاه به نزد مولای او رفت و غلام سیاه و آن باغستان را از او خرید و قباله آن را گرفت و نزد غلام برگشت و به وی فرمود: تو را در راه خدا آزاد کردم و این باغستان را با تمام متعلقاتش به تو بخشیدم.^۱

۷. مغفرت الهی؛ امام رضا علیه السلام فرمود: «مِنْ مُوجِبَاتِ مَغْفِرَةِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِطْعَامُ الطَّعَامِ»^۲ از موجبات مغفرت خدای تبارک و تعالی، اطعام طعام است.»

۸. راه وصول به بهشت؛ امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: «مَنْ أَشْبَعَ مُؤْمِنًا وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ»^۳ هر که مؤمنی را از گرسنگی سیر کند، بهشت بر او واجب می‌گردد.»

هم‌چنین مُعَمَّر بن خلاد درباره نحوه اطعام امام رضا علیه السلام روایت کرد: «امام رضا علیه السلام هر گاه بر سفره غذا می‌نشست، ظرف بزرگ (مانند سینی) در کنار سفره می‌گذاشت و از بهترین غذاهای موجود در سفره، از هر کدام مقداری در آن ظرف می‌گذاشت و دستور می‌داد که برای مستمندان ببرند و بعد این آیه را تلاوت می‌نمود: «فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ». سپس می‌فرمود: خدای عز و جل می‌داند که هر انسانی توانایی آزاد کردن برده ندارد و بدین جهت راهی برای وصول آنان به بهشت فراهم نموده است.»^۴

۹. اطعام در سه بهشت؛ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در روایتی فرمود: «هر که سه نفر از مسلمانان را اطعام کند، خداوند متعال او را در ملکوت آسمان‌ها در سه بهشت اطعام می‌کند: فردوس، بهشت عدن و طوبی. هم‌چنین او را از میوه درختی که در بهشت عدن با عنایت خاص خدا ایجاد شده، اطعام می‌کند.»^۵

۱۰. موجب برتری بر مردم؛ رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «خَيْرُكُمْ مَنْ أَطْعَمَ الطَّعَامَ وَأَفْشَى السَّلَامَ وَصَلَّى وَالنَّاسُ نِيَامٌ»^۶ بهترین شما کسی است که طعام دهد، بلند سلام کند و در حالی که

۱. حسینی فیروزآبادی، مرتضی، فضائل الخمسة، ج ۳، ص ۳۰۴.

۲. کلینی، الکافی، ج ۴، ص ۵۰.

۳. همان، ج ۲، ص ۲۰۰.

۴. همان، ج ۴، ص ۵۲.

۵. همان، ج ۲، ص ۲۰۱.

۶. همان، ج ۴، ص ۵۰.

مردم در خوابند نماز (نماز شب) بخواند.»

۱۱. سیره و سنت اهل بیت علیهم‌السلام؛ امیر مؤمنان علیه‌السلام فرمود: «إِنَّا أَهْلُ بَيْتِ أَمْرِنَا أَنْ نُطْعِمَ الطَّعَامَ وَ نُؤَدِّيَ فِي النَّاسِ الْبَائِثَةَ وَ نُصَلِّيَ إِذَا نَامَ النَّاسُ؛^۱ ما اهل بیت علیهم‌السلام (از جانب خدای سبحان) امر شده‌ایم به این که اطعام نماییم، به اعطای مردم پردازیم و نماز بگزاریم (یعنی نماز شب) هنگامی که مردم در خوابند.»

اطعام به دیگران، به ویژه مستمندان و بیچارگان از صفات زیبای اهل بیت و ائمه اطهار علیهم‌السلام، به ویژه امام حسن مجتبی علیه‌السلام بود که با سرشت پاک آنان عجین است و آنان را اسوه و الگوی جهانیان قرار داده است. گفته‌اند که اعرابی نیازمندی به محضر امام حسن مجتبی علیه‌السلام مشرف شد. امام علیه‌السلام دستور داد آن چه در خزانه آن حضرت است به او بدهند. ده هزار درهم در خزانه بود، تمام آن را به اعرابی دادند. اعرابی عرض کرد: ای آقای من، چرا فرصت ندادی تا نیازهایم را برایت بگویم و مدح و سپاس خویش را تقدیم کنم. امام علیه‌السلام در پاسخ وی فرمود:

نَحْنُ أَنْاسٌ نَوَالِنَا خُضْلُ يَرْتَعُ فِيهِ الرَّجَاءُ وَالْأَمَلُ
تَجُودُ قَبْلَ السُّؤَالِ أَنْفُسَنَا خَوْفًا مِنْ مَاءٍ وَجَهٍ مَنْ يَسْأَلُ
لَوْ عَلِمَ الْبَحْرُ فَضْلَ نَائِلِنَا لَفَاضَ مِنْ بَعْدِ فَيْضِهِ خَجَلُ.^۲

ما مردمی هستیم که بخشش ما بسیار است و از طریق آن، هر کس می‌تواند به امید و آرزوی خویش برسد. پیش از آن که از ما بخواهند، به آنان عطا می‌کنیم، تا مبادا آبروی درخواست‌کننده بریزد. اگر دریا از آن چه ما به دیگران می‌بخشیم آگاه گردد، از عطای خویش شرم‌منده شود.

شرایط اطعام

آن چه در فضیلت اطعام و آثار ایجابی و فواید آن گفته شد، منوط و مشروط به شرایطی است که در ذیل به برخی از آن‌ها اشاره می‌گردد:

۱. از مال حلال باشد؛ برخی تصور می‌کنند مال را از هر راهی تحصیل کنند، گر چه از راه حرام، می‌توانند آن را در امور خیریه مصرف و از اجر و پاداش آن بهره‌مند گردند، در حالی که

۱. همان، ص ۵۰.

۲. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۴۳، ص ۳۴۱؛ صافی گلپایگانی، لطف‌الله، رمضان در تاریخ، ص ۱۲۷.

قرآن کریم چنین تصویری را باطل می‌داند و دستور فرموده که از بهترین و پاک‌ترین مالتان انفاق کنید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ»^۱ ای اهل ایمان، انفاق کنید از بهترین آن چه [به کسب و تجارت] اندوخته‌اید و از آن چه برای شما از زمین می‌رویانیم، و بدها را برای انفاق معین نکنید.»

۲. اخلاص؛ خداوند متعال انفاق و اطعامی که موجب منت مَطْعَمِ برگیرنده طعام باشد و یا به نحوی اذیت و ناراحتی وی را در پی داشته باشد، به صراحت نهی و آن را موجب ابطال انفاق و اطعام دانسته است. در آیه‌ای فرمود: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ»^۲ ای اهل ایمان، صدقات [انفاق و اطعام] خودتان را با منت و آزار تباہ نسازید، مانند آن‌که مال خود را از روی ریا انفاق کند و ایمان به خدا و روز قیامت نیاورده است. مثل چنین ریاکاری به آن ماند که [به‌جای آن‌که در زمین قابلی دانه بذر افشاند] دانه را بر روی سنگ سخت ریزد و تندبارانی غبار آن نیز بشوید که نتوانند هیچ حاصلی از آن به‌دست آرند و خدا گروه کافران را هدایت نمی‌کند.»

۳. رعایت اعتدال؛ تصور نشود حد و مرزی برای انفاق و اطعام وجود نداشته و انسان می‌تواند به هر مقداری که دلش بخواهد اقدام کند. خداوند متعال به پیامبرش که انسان کامل و بزرگ‌ترین ایثارکننده عالم خلقت است، دستور داد: «وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا»^۳ نه دستت را [از روی حسرت] به گردن ببند و نه [به سخاوت] یک‌باره بگشای که ملامت زده و حسرت خورده مانی.»

همان‌گونه که تفریط و متقبض بودن دست انسان از اطعام کار ناپسند و نکوهیده است، افراط و زیاده‌روی در بذل و بخشش و اطعام دیگران، بدون در نظر داشتن امکانات مالی و موجودی‌های خویش، ناپسند و نکوهیده به‌شمار می‌آید. دین اسلام خواهان اعتدال و رعایت حد وسط میان این دو می‌باشد.

۱. بقره، آیه ۲۶۷.

۲. بقره، آیه ۲۶۴.

۳. اسراء، آیه ۲۹.

۴. **پرهیز از اسراف**: اسراف و تبذیر در مصرف، از جمله زیاده‌روی در خورد و خوراک را اسلام نهی فرموده است و قرآن کریم آن را در موارد متعدد مذموم شمرده است. در آیه‌ای می‌فرماید: «إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا»^۱ مبذران [و اسراف‌کنندگان] برادران شیطانند و شیطان، کفران نعمت الهی نمود. «هم‌چنین در آیه دیگر می‌فرماید: «كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ»^۲ بخورید و بیاشامید و اسراف نکنید که او خدا اسراف‌کنندگان را دوست نمی‌دارد.»

بی‌تردید، خطاب آیات فوق، شامل تبذیرکنندگان و اسراف‌گران در اطعام نیز می‌گردد. بسا افرادی که برای یک پذیرایی ساده که می‌تواند با هزینه مختصر انجام گیرد، مرتکب اسراف شده و پذیرایی سنگین و پُرخرجی را تدارک می‌بینند. این همان، تبذیر و اسرافی است که در اسلام نهی شده و مرتکبان آن برادران شیطان خوانده شده‌اند.

۱. اسراء، آیه ۲۷.

۲. اعراف، آیه ۳۱.